

Képi hidak, nyelvi hidak: metaforák, anekdoták, hazugságok

„Ha a hidak nem épülnek meg, az utak, melyek a két várost összekö-
tik, beleesnének a Dunába, s a kereskedőknek a vízen kellene átevíckélniük,
hogy áruikkal ellássák a szomszéd város polgárait. Évszázadokon keresztül
nyögték ezt a terhet. [...] Hidat kell építeni, mondogatták egymásnak, nincs
más megoldás. Hidat, melynek karcsú teste átível a Duna fölött...” Háy János
Budapesti hidak című novellájában definiálódik így a híd funkcionális, azaz
összekötő/összekapcsoló szerepe, hogy szükségszerűen képződjék meg belőle
a tropikus jelentés is: „...ahogy a férfi karja ível a nő válláig, ahogy az erős
izmok átlendítik a kart a gyenge vállig, hogy összekössék azt, ami eddig ketté
volt választva”.¹

A híd-fogalom valóságreferenciái és metaforikus vonzatai egymásba való
áttünéseik révén képeznek új összefüggéseket. A Lánchíd funkcionális ob-
jektivitását erőteljesen elnyomják a hozzá kapcsolódó múltértelmező, törté-
nelemidéző, nemzetkép-alkotó jelentések, miáltal a magyar történelem ki-
emelt szakaszának sajátos értelmező mozzanatává vált; a kollektív emlékezet
tropikus alakzatává.

Az esztergomi „kettétört” híd egészen a közelmúltig nagyon is valóságos-
ságában meredt a Duna fölé, de nem hiszem, hogy bárki számára is csak a
félbehagyott építkezés látványát jelentette, s ne idézte volna fel a határok, nem-
zetek és nyelvek közötti átjárhatatlanság, illetve kettészakítottság képzetét.

A lebombázott újvidéki hidak leginkább az elsüllyedt hajó, a hajótörés
látványát, illetve gondolatát ébresztették a szemlélőben; különösen a Szabad-
ság híd. Roncsai úgy meredtek az ég felé, mint egy süllyedő vitorlás árbocai.
Vele a szimbolikus tartalom alakult negatív valósággá: képileg manifesztá-

lódott előttünk az elsüllyedt szabadságról és egységről/együttélésről alkotott gondolat.

A folyó e kontextusban az elválasztó (határ)mozzanat, míg a – híd hiányában – rajta „evickelő” kompok, hajók és dereglyék az ideiglenes és bizonytalan összeköttetés alkotmányait jelentik. Háý idézett novellájában e jelentésnek is van metaforikus kifejeződése: a férfi és a nő közötti szerelem- vagy megértés-híd a gyermek létbizonyosságának biztos tere és helye, de ha megbomlik ez az összhang, ha „lesodródik onnan, belétoccsan a Duna-vízbe és úszik messzire, miként a dinnyehéj”.²

A Duna és hídjainak irodalmi jelentéstartománya – Háý novelláiban³ is – szükségszerűen veti fel az *Arany-összefüggést*. „A férfi igen, de a híd, az ő hídja nem hagyta cserben. Azt gondolná az ember, hogy innét már nincs mifelé menni, csak tényleg oda, aztán a hídkorlátra és onnét, tovább. Ez így igaz, de annyi hasonló történet színezi a budapesti életet, hogy az asszony mégsem a száz évvel ezelőtti megoldást választotta, hogy, mint a Hídavatás című költeményben behajítsa testét, ami már nem kell a férfinak, s talán másnak sem, a pillérektől fodrozó vízbe.”⁴ Arany balladájában a Margit híd határmezsgye, s mint olyan kettős funkcióval rendelkezik: egyszerre választ el és kapcsol össze, vég és kezdet; átmenet a lét és a nemlét között. A ballada tragikus alaphangját „fordítja le” – tragikomikussá módosítva „a száz évvel ezelőtti megoldást”, azaz a műfaj eredeti nyelvét – a novellaíró anekdotára. „Mondani sem kell, ez a nő is hamarosan az elváltak táborába sodródott. Ott sétáltak, kávéztak, s leültek azok alá a fák alá, ahol az a régi költő is üldögélt, s kapcsolos füzetébe apró verseket kapart.”⁵

Ha a metafora (miként az általunk értelmezett híd-metafora is!) alapvetően képi, az anekdota nyelvi természetű jelenség. A nyelv, akár a balladai Margit híd, összeköt és elválaszt. Ebben a felfogásban másodlagosak az anekdota műfaji vonzatai („hitelesség igényével fellépő, csattanós történet”⁶), kulcsmozganata a kölcsönös megértés, a megegyezés formanyelve. Eise-mann György⁷ Mikszáth-regények kapcsán beszél „kétféle nyelv”-ről, amelyekben az anekdotikus nyelv közmegegyezéssel álca, a lényeg, a való, az igazság elhallgatását szolgálja: „Folyvást helyettesítenek valamit: jelenükkel a múltat, a múlttal a jelenüket. De hogy melyik az »eredeti« és melyik

² Uo. 122.

³ A vizsgált novellák Háý János jelölt könyvének római számmal jelölt harmadik ciklusát alkotják. Címeikben egy-egy budapesti Duna-hídat neveznek meg.

⁴ Háý János: *Margit* = H. J.: i. m., 144–145.

⁵ Uo. 145.

⁶ Kovács Endre–Szerdahelyi István: *Irodalomelméleti alapfogalmak*. Bp., 1977, 99.

⁷ Eise-mann György: *Mikszáth Kálmán*. Bp., 1998

a »másolat«, az az anekdotákban és a színjátékban sem eldönthető.”⁸ Háy híd-novelláiban is jól működtethető az anekdotának ez a változata. A már idézett Margit (híd)-novellában ilyen anekdotikus kistörténetek füzére áll az igazság, az életvezetés kudarcának beismerése helyett minden szinten. A szigeti magányos futók (a történet mellékszereplői) „csak azért futnak, mert úgy tudják, az agy termel valami boldogsághormont, egy kereskedelmi csatornán hallották, s aki mondta, hiteles volt, hisz nagyokat nevetett riport közben, s ekként a futás meghozza azt, amit az élet nem hozott”.⁹ (Közben valamenynyien az egzisztenciavesztéstől való félelmüket palástolják: hogy „odamegy a főnök hozzá, és azt mondja, hogy ezt a részleget, ahol ő épp dolgozik, megszüntetjük a cégnél, úgyhogy közös megegyezéssel el lehet húzni”).¹⁰ A szülők – a történet névtelen, átlagos, tehát bárki sorsával behelyettesíthető központi szereplői – azért járnak a gyerekekkel a szigetre, mert ezekkel a hétvégi túrakkal (a gyerekekkel való törődés, a meghitt együttlét látszatával) odázzák el házasságuk csődjének beismerését. „A szó szerinti és a szó mögött megbúvó jelentés igazsága”¹¹ azonban többször is összecsap életükben, hogy a gyerekek „leválása” után („túlnőtték a családi programot”¹²) végleg összemoljon hazugság-hídjuk. E jelenség definiatív értelmű megfogalmazását az *Erzsébet* című novella közvetíti számunkra úgy, hogy a cikluskezdő rövidtörténet (*Budapesti hidak*) híd-metáforája variálódik tovább benne: „Az apa és az anya ott maradtak ketten. Egymásra se néztek. Az az ív, amelyet az apa karja valaha kiépített az anya válláig, először csak megroggyant, majd hamarosan le is omlott. Új híd épült szinte ezzel egyidőben hármójuk között. Az apa szabadon maradt keze kicsúszott az asszony blúza alól és a lány vállába kapaszkodott, s az asszony keze is ekként tett. Olyanok voltak, mint a Margit híd, aminek közepét megtöri a sziget. S most, hogy a sziget kiúszott, az ívek beleomlottak a Dunába. Micsoda pusztítás, mint amikor a németek elhagyták Budapestet. Talán egy kis pontonhidat fel lehet építeni – gondolták a szülők, egy ingatag, de mégis kapcsolatot teremtő átjárót az anya és az apa között, ahogy negyvenötben is sikerült a budapesti polgároknak.”¹³

A valódi hídhoz kapcsolódó jelentések és a metaforikus nyelv teremtette asszociációk keveredése – pl. az előbbieken elemzett novellában a lebombázott budapesti hidak helyén emelt pontonhíd ideiglenes alkotmánya és a gyermek teremtette összhang helyén létrehozandó látszatkapocs – analógiás

---

⁸ E. Gy.: i. m., 76.

⁹ Háy János: i. m., 138.

¹⁰ I. m., 137–138.

¹¹ I. m., 140.

¹² I. m., 142.

¹³ Háy János: *Erzsébet* = H. J.: i. m., 164.

egybecsúsztatása éppúgy jellemző ezekre a Háy-szövegekre, mint az összemoltt kapcsolat helyén termő *újabb elfedés*. Ilyen a *Margit* című novella már értelmezett: anekdotikus, tehát az igazság beismerését elodázó fordulata (az asszony továbbra is eljár a szigetre: „Felhívta a barátnőket, akik részben elszakadtak tőle, de még voltak, hogy újra szeretné szorosabbá tenni a kapcsolatukat. Ekként az életnek ebben a szakaszában ezekkel az asszonyokkal járt ki a szigetre. Volt közöttük, aki elvált, volt olyan, aki csak félt, hogy elhagyja a férje, és emiatt a privát életét próbálta intenzívebbé tenni, hogy ha megtörténik, akkor ne legyen magányos.”¹⁴). Hasonló lezárását figyelhetjük meg az Erzsébet (híd)-novellának: „Felkapcsolta a kisvillanyt, átöltözött, aztán kattant a villany és sötét lett. Az apa és az anya akkor úgy érezte, visszatért egy pillér az ő omladozó hídjuk alá, hogy immáron minden a szokott rendbe került...”¹⁵ (*Erzsébet*) Az anekdotában való végleges feloldódás lehetőségét azonban az elbeszélő megvonja hőseitől. A *Budapesti hidak* című novellában úgy, hogy a lezárás bizonytalansága révén kivonja a csattanót a történetből („A régi történet végét senki nem tudja, még Jókai, aki a legtöbbet tudta az efféle történetekről, még ő sem tudott a nyomára bukkanni.”¹⁶). A *Margit* címűben az értékösszevetés eljárásával mutat rá a látszattmegoldás talmi mivoltára: Arany, a régi költő ugyanolyan esendő volt, mint bárki, „csak a neve volt Arany, meg az, amit írt”¹⁷; azaz örök érvényű és megfellebbezhetetlen életművet alkotott. Az Erzsébet (híd)-novellában közvetlen elbeszélői kommentár rántja le a leplet a hazugságról: „nem gondoltak arra, hogy két nap, és végérvényesen rombadől ez az építmény...”¹⁸ A *Szabadság* címűben maga a hídnév is hiteltelenné válik, hiszen a választás hazugságát demonstrálja. Azoknak a névteleneknek a szabadsága ugyanis, akik rendre erre a hídra másznak fel, abban nyilvánul meg, hogy átlépnek-e „egészen a túli világokba”¹⁹, azaz öngyilkosok lesznek-e. Épp ezért a történet szereplői Mászóka-hídnak nevezik el. „Nevettek rajta, hogy jobb lenne annak hívni, mint Szabadságnak. S ezután valaki előállt azzal, hogy a hidak elnevezése tulajdonképpen arra utal, ami hiányzik az embereknek.”²⁰

Miként az analógiaként felhozott Mikszáth-regényekben, Háy novelláiban is a *hazugság megegyezései jelrendszere* működteti az anekdota nyelvét. Von Finkenstein (*Budapesti hidak*) addig élheti kettős életét (erkölcsös csa-

¹⁴ I. h., 145.

¹⁵ I. h., 168.

¹⁶ I. h., 128.

¹⁷ I. h., 145.

¹⁸ I. h., 168.

¹⁹ I. h., 146.

²⁰ I. h., 151.

ládapa és egy budai lány szeretője), amíg a hazugság mechanizmusa egy külső körülmény (a Dunán meginduló jégzajlás) hatására működésképtelenné nem válik. A Duna egybefüggő jégtakarójának megbomlásával a fazekas két élete közötti ideiglenes kapocs (a hazugság-híd) is eltűnik, lehetetlenné válik az átjárás erkölcstelenből erkölcsösbe: „Hú a keservit, szisszent föl magában, s az észleléssel egyidőben a szerelem kezdett foszladozni benne, s beerősödött a precíz német.”²¹ Minthogy a történet nem zárul konkrét megoldást kínáló fordulattal, úgy értelmezhetjük, a főhős elvész a folyóban, ami a realitások nyelvén „a hídnélküli Duna”²², az anekdota értelmében „hazugság-folyam”.

A *Lánc* című szöveg formáló elve a különböző híd-jelentések egymásba csúsztatása. A férfi fogászati beavatkozásra vár, *híd* kerül a szájába: „ez a kicsi konstrukció, mondhatni – ha a művészetek felől közelítjük meg – kompozíció a jobb kettes és hatos között, mely fogak a lecsiszolást követően afféle pillért képeznek”.²³ A hasonlatok sorozata a szájnak a városképpel való összekapcsolásával folytatódik („...olyan lesz a szája, mint a budapesti utcák, tele gödrökkel, kátyúkkal meg mindenféle építkezésekkel.”²⁴). Áthaladva a Lánchídon, a férfi előtt – a közvetlen látványon túl – „történelmi perspektíva” képződik meg (miként a bevezető bekezdésekben értelmeztük a Lánchíd történelmi tropikus alakzat-jellegét!), ahol az asszociáció jelenti a jelen és a múlt közötti átmenetet. Majd a rendőrökkel vitatkozva a hazugság áthidaló megoldásához folyamodik, de – s itt az anekdotikus történet kisiklásának lehetünk tanúi – a hatóság számára dekódolhatatlannak bizonyul ez a jelrendszer. Arra hivatkozik, hogy „nőhöz megy”, s hogy a „rendőr is férfi” (azaz valamiféle cinkos együttérzést vár el): „De én nem, szólt közbe a másik rendőr, aki éppen nő volt és meghallotta e szapora magyar fajta, a magyar törtető szavait.”²⁵ A *Petőfi* című novellában is a megegyezésez hazugság-nyelv működésképtelenné válása vet véget a látszatvalóság folytathatóságának: a nő nem mondja meg férjének, hogy rákos (azt hazudja, hogy gyógyítható gyomorfekélyt diagnosztizáltak nála), majd amikor már áttételei keletkeznek, akkor sem a búcsúra készíti fel a férfit, hanem „azt mondta, hogy bízni kell a gyógyulásban, meg csak azok gyógyulnak meg, akik meg akarnak. S a férfi meg akart gyógyulni, de a rák meg el akarta őt pusztítani, s ebben a viadalban a rák bizonyult erősebbnek.”²⁶ Itt a halál rombolja le a látszat és a valóság között emelt hazugság-hidat.

---

²¹ I. h., 127.

²² I. h., 128.

²³ I. h., 130.

²⁴ I. h., 130–131.

²⁵ I. h., 135.

²⁶ I. h., 161.

Mind a novellák világa idézte Jókai-, mind az általunk analógiás párhuzamként kezelt Mikszáth-szövegvilágok az *asztaltársaság* lényegi szerepére irányítják figyelmünket. Sőt, Háy János egyik – igaz, nem az általunk példa- és szövegtárként alkalmazott híd-novellák közül való – történetében (*A harmadik fiú*) meg is jelenik ez a mozzanat: „Kerek asztal volt. A kerek asztal mellett általában sokan férnek el, de azért a végtelenségig nem növelhető a létszám. Még akkor sem, ha az apa a praktikus gondolkodásáról volt ismert mind a családban, mind a családon kívül. [...] És még az apa sem tudta, hogy tulajdonképpen hogy fogja a pluszszéket beerőltetni, mert a lehetetlen megoldására ő sem képes. [...] Csak a lánynak ütött egy pillanatra szöveget a fejébe, hogy nem a nagybácsi miatt maradt-e el a harmadik fiú.”²⁷ Jókai és Mikszáth életében az asztaltársaság volt az anekdota elhangzásának helyszíne; itt hallották ezeket a történeteket (pl. Mikszáth a *Beszterce ostroma* előszavában maga ecseteli a regényalkotó anekdota kötődését e társasági formához). Hőseik azonban már belül vannak az anekdotán, nyelvük a hazugságé. Ez azonban nemcsak a világhatárokat átívelő, összekötő híd szerepét tölti be, de ki is rekeszti azokat, akik nincsenek birtokában értési feltételeinek: akik őszinték, egyenesek, reálisak. Ezért reked – legalábbis Háy értelmezésében – a (pseUDO-valóságos) Arany is a korabeli anekdotikus világértés határain kívül, s – úgy véljük – ezért lefordíthatatlan a *Beszterce ostroma* anekdotikus nyelvére a *Don Quijote*. A könyv hatására Pongrác gróf kizökken a különök várúr szerepéből („kijózanodik”), s összeomlik a különböző regénybeli beszédmódok (a várúr anakronisztikus történelmi és a városi polgárok anekdotázó nyelve) közötti megértés-híd. A pikareszk regény ugyanis nem elfedi, hanem leleplezi az eltakart valóságot. Háy János híd-novelláiban általában mellékszereplők sodródnak a realitásokat elfedő anekdota szélére, pl. a lány udvarlója az *Erzsébet* című rövidtörténetben, aki nem érti a szülők viselkedését.

Az anekdota mint műfaj és nyelv évszázadok óta van jelen irodalmakban úgy, hogy szinte nem érinti a más formákat és beszédmódokat rendre elimináló vagy átformaló/átlényegítő elévülés, elidőszerűtlenedés, alkalmatlanná válás. A XX. század végi–XXI. század eleji magyar prózában éppúgy jelen levő, mint a XIX. század második felének regényírásában és novellisztikájában. Ennek magyarázata – feltehetően – abban a sajátosságában rejlik, miszerint nemcsak műfaji/nyelvi kategória, hanem létforma is; olyan világértés, amelynek lényege az emlékezés és a hazugság.

---

²⁷ I. m., 90–91.